

DOSTIGNUTI NIVO KVALITETA OBRAZOVANJA U Funkciji RAZVOJA BOSNE I HERCEGOVINE

Prof. dr Miladin Jovičić,

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Fakultet poslovne ekonomije Bijeljina,
Republika Srpska, BiH
miladinjovicic@yahoo.com

Milena Mirković mr,

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pedagoški fakultet Bijeljina,
Republika Srpska, BiH
mirkovic.milena@yahoo.com

Članak je izlagan na 5. Internacionalnom naučnom skupu „EkonBiz: Trendovi razvoja i promjene u novoj ekonomiji zemalja u tranziciji“, Bijeljina 22. i 23. jun 2017. godine

Rezime: Pitanje konkurentne pozicije je ne samo pitanje rasta i razvoja, nego prije svega opstanka. To sa sobom, dugoročno posmatrano, pozicionira bilo državu bilo privredni subjekt i bitno opredjeljuje njegovu daljnu sudbinu. Mjeri se preko različitih parametara, ali posebnu pažnju privlači mjerenje konkurentnosti na osnovu kvaliteta sistema obrazovanja, kvaliteta kadrova kojim jedna država raspolaže kao i ulogom države u kreiranju ekonomske politike na osnovu konkurentnosti mjerene prema ovim parametrima. Shvatajući sve veći značaj konkurentnosti u praksu se uvodi analizu konkurentnosti na globalnom nivou preko različitih stubova, i to mjerenje naziva se Globalni indeks konkurentnosti. To je često osnovni alat prema kojem države kreiraju svoju ekonomsku politiku i identifikuju područja koja su zrela za promjene i usavršavanje. Kakvu ekonomsku politiku će određena država voditi zavisi od stepena konkurentnosti zemlje na svjetskom tržištu, sa posebnim osvrtom na one stubove koji su je doveli do te pozicije. Sa jačanjem inovativnosti, napretkom u sferi informacionih tehnologija i sve bržim razvojem na svim nivoima poslovanja sistem obrazovanja, predstavlja važan segment na osnovu kojeg se ostvaruje konkurentna pozicija određene države. Bosna i Hercegovina kao zemlja koja je nisko rangirana na konkurentskoj ljestvici, svoju lošu poziciju između ostalog duguje i lošem sistemu obrazovanja, koji proizvodi nekvalitetan kadar koji ne može da nađe adekvatno mjesto na vrlo probirljivom tržištu radne snage.

Ključne riječi: ekonomska politika, kadrovi, konkurentnost, obrazovanje, tržište radne snage.

1. OBRAZOVNI SISTEM KAO VAŽAN SEGMENT RAZVOJA PRIVREDE

U savremenim uslovima poslovanja i života koji podrazumjevaju veliki broj promjena kako ekonomskih tako i socijalnih, obrazovna politika postaje važan segment razvoja određene privrede i tretira se kao globalno dobro. Opšti obrazovni nivo svakim danom sve više raste i količina novog znanja se povećava velikom brzinom tako da i nije čudo što se smatra da je „ekonomija znanja“ primarna ekonomija za razvoj cjelokupne privrede jedne zemlje i dominantno određuje njenu poziciju kada je u pitanju konkurentnost na globalnom nivou. U dinamičnim uslovima poslovanja stvaranje kvalitetnog obrazovnog sistema stvara adekvatne osnove za kontinuirani razvoj konkurentne prednosti. Globalizacija, inovacije, tehnološki napredak mijenjaju društvo u cjelini i njegove ekonomske osnove zbog čega osnovni izvor vrijednosti postaje znanje koje svojim djelovanjem pokreće cjelokupan privredni razvoj i ekonomski napredak. Vrijednosti koje su prije stvarale konkurentnu prednost, a to je kapital i radna snaga, zamjenjene su znanjem, obrazovanjem i inovativnošću. Danas je najvažnija investicija, investicija u znanje, tačnije u obrazovanje i obuku ljudskih resursa, istraživanje i razvoj. Proizvodnja znanja predstavlja važnu aktivnost koja se ugrađuje u brojne druge

aktivnosti od proizvodnje roba, usluga i ostalih važnih činilaca razvoja privrede. Vrijednost proizvoda više se ne mjeri količinom upotrebljivog materijala već količinom upotrebljenog znanja (Milutinović, Milićević i Podovac, 2013, str. 95). Ljudski kapital, posebno intelektualni predstavlja osnovni faktor konkurentnosti a znanje predstavlja resurs značajniji od prirodnog bogatstva i ključnu ulogu igra u razvoju određene zemlje. Obrazovanje utiče na brojne sfere života i rada, a modernizacija poslovanja svakako zahtijeva dodatna ulaganja u znanje i obrazovanje. Sa većim stepenom obrazovanja jednog društva povećava se svijest o značaju zdravlja kao i nivo zdravlja što je osnova svake razvijene države. U skladu sa potrebama proizvodnih sistema i ostalih oblasti privrede neophodno je stalno ulagati u stručnu obuku zaposlenih, u povećanje njihovih znanja i vještina. Obrazovani, obučeni pojedinci koji posjeduju različite vještine značajan su resurs za razvoj društva i privrede. Obrazovanje pojedinca je dugotrajan proces koji zahtijeva ulaganja, finansiranje i što su veća ulaganja u ovu oblast veće su i šanse za napredak jedne države (Jovanović – Kranjec i Luković).

2. SAVREMENI OBRAZOVNI SISTEM I NJEGOV ZNAČAJ

Obrazovni sistem treba biti u funkciji cjelokupnog privrednog razvoja. Na osnovu njega se mijenja struktura društva, porodice i profesija. Zbog važnosti obrazovanja sve razvijene države u primarne ciljeve stavljaju razvoj obrazovanja.

Savremeni obrazovni sistemi čine sistem školskih i neškolskih organizacija međusobno povezanih u cilju opstanka i razvoja modernog društva. Pravilnim i konstruktivnim odnosom prema obrazovanju i zapošljavanju uspostavila bi se ravnoteža između konkurencije i kooperacije. Obrazovni sistem treba kontinuirano da prati stručne i naučne trendove u društvu i svijetu, da ukazuje na novine i da stalno radi na dokvalifikaciji i prekvalifikaciji radnika u svim sferama društva, da stalno prati stanje na tržištu rada i ukupnog zapošljavanja, kretanju roba i kapitala i dr. Od velike je važnosti aktivan odnos ukupnog obrazovnog sistema, posebno istraživača i stručnjaka raznih specijalnosti, prema ukupnom razvoju društva. Znanje i obrazovanje bitno utiču na podizanje kvaliteta života, poboljšanje životnog standarda. Obrazovni sistem obuhvata sve obrazovne institucije koje su povezane i organizovane u jednu jedinstvenu mrežu i svaka zemlja ima svoj specifičan sistem obrazovanja. Doživotno obrazovanje i širi pristup obrazovanju treba biti jedan od primjera za Bosnu i Hercegovinu. To je kontinuiran, trajan proces koji

traje čitav život. Zahvaljujući obrazovanju i znanju radnici donose odluke ne samo u odnosu na trenutno stanje već prema viziji željene budućnosti. Obrazovanje doprinosi ekonomskom razvoju poboljšavajući kompetencije radno sposobnog stanovništva, povećavajući produktivnost zaposlenih, smanjujući nezaposlenost.

Svoj uticaj ostvaruje kroz transfer tehnologije i znanja iz obrazovnog sistema prema prirodi i društvu. Smatra se da veći stepen obrazovanja dovodi do manjih troškova za druge dijelove javnog sektora kao što su zdravstvo, socijalna zaštita, sudstvo ili unutrašnji poslovi i dr. Znanje i obrazovanje je investicija u dugoročni i održivi razvoj. Reforme u obrazovanju dovode do promjena u sferi rada i zapošljavanja gdje bi bilo poželjno uspostaviti ravnotežu između tih oblasti. Organizacije moraju ulagati u nadogradnju znanja svojih zaposlenih, motivaciju, inovirati znanje, to znači ne samo koristiti postojeća znanja već stvarati nova (Lajšić, Janjetović i Janjetović, 2014, str. 238).

3. LJUDSKI KAPITAL, ZNANJE I OBRAZOVANJE U FUNKCIJI GRAĐENJA KONKURENTSKE PREDNOSTI

Konkurentna pozicija neke zemlje ili njene privrede je promjenljiva kategorija i zavisi od mnogo faktora. Zemlje koje su napravile ozbiljan iskoraku svom pozicioniranju u odnosu na konkurenciju su to postigle, prije svega zahvaljujući promjeni pristupa prema znanju. Japan i njegova konkurentna pozicija na najbolji mogući način to pokazuju. Značaj znanja, obrazovanja a samim tim tržišta rada postaje aktuelno pitanje na svim nivoima upravljanja, i često se spominje kao glavni faktor razvoja privrede i sticanja konkurentne pozicije. Brojni su inicijative, politike i strateški dokumenti na svjetskom nivou koje u prijedlozima za vođenje konkurentne politike daju prednost obrazovnom sistemu. Još je Lisabonska strategija govorila o značaju ulaganja u ljudski kapital da bi danas Globalni indeks inovativnosti posebnu pažnju posvetio kvalitetu znanja, obrazovanja i efikasnosti radne snage. Kada se posmatra ljudski kapital u kontekstu uticaja na konkurentnost, ekonomski rast, pristup zasnovan na obrazovanju opredjeljuje nekoliko varijabli koje se koriste kao indikatori stanja odnosno kvalitet ljudskog kapitala u nekoj nacionalnoj ekonomiji; stopa pismenosti odraslih, stopa upisa u školu, prosječan broj godina školovanja, tj. obrazovanja (Van Leeuwen i Foldvari, 2008, str. 225). Živimo u vijeku znanja, koji predstavlja ključni nematerijalni resurs i pokretač privrednog razvoja a samim tim i

poboljšanja konkurentnosti određene zemlje. Upravo je to ono što našu zemlju drži na dnu ljestvice globalne konkurentnosti, loš sistem obrazovanja koji ima za posljedicu nemogućnost „ulaska“ u društvo i ekonomiju znanja. Jedan od najznačajnijih problema konkurentnosti naše privrede jeste upravo nedovoljno ulaganje u ljudske resurse i njihov potencijal i loše upravljanje u ovom segmentu. Borba za konkurentskom pozicijom svakim danom biva sve oštrija i faktori koji utiču na nju bivaju sve više raznovrsniji ali uticaj znanja, obrazovanja u savremenim uslovima poslovanja dobija dominantan položaj. Osnove poboljšanja konkurentne prednosti određene zemlje su inovacije, nove tehnologije i znanja, ili kako se često može čuti, ekonomija znanja predstavlja jedan od najvažnijih faktora sticanja i održavanja konkurentne prednosti. Obrazovan kadar a samim tim i obučena, obrazovana radna snaga značajno utiče na ekonomsku poziciju određene zemlje na svjetskom tržištu. Porter smatra da se konkurentna pozicija privrede ostvaruje u interakciji više faktora, pri čemu je uloga države odnosno vlade veoma bitna. Država svojim mjerama itekako može uticati na bolji ili lošiji položaj države na svjetskom ekonomskom tržištu i predstavlja centralnu tačku ekonomskog rasta i strategije konkurentnosti (Atkinson i Fortuna, 2014, str. 137). Prije svega potrebno je procijeniti koje su to oblasti koje bi mogle značajno uticati na konkurentnu poziciju zemlje i kontinuirano i smisleno unapređivati tu oblast. Kako je polazna osnova svake savremene privrede ljudski resurs, znanje i obrazovanje je oblast na koju bi države trebalo obratiti najviše pažnje. Sticanje konkurentne prednosti prije svega zavisi od ljudi, njihovog znanja, sposobnosti, obrazovanja, ali to svakako nije dovoljno. Potrebno je znati upravljati ljudskim resursima i njihovim potencijalom. Svakim danom sve više dolazi do izražaja drugačiji način građenja konkurentne prednosti. Misli se na razvoj znanja, ulaganje u ljudski kapital kao osnovu svih drugih faktora konkurentne prednosti. Najvažnije karakteristike ljudskog kapitala su: fleksibilnost i prilagodljivost, unapređenje individualnih kompetencija, razvoj organizacionih sposobnosti i individualno zapošljavanje (Garavan, Morley, Gunnigle i Collins, 2001, str. 48). Država koja posjeduje kvalitetan kadar koji svoje znanje koristi za inovacije, nove tehnologije, brze reakcije na promjene predstavlja državu koja se vrlo lako bori za konkurentnu poziciju na bilo kom tržištu a samim tim i na velikom svjetskom, tj. globalnom tržištu. Ljudi, njihov nivo obrazovanja, znanja danas predstavlja pojam osnovnog kapitala koji određena država posjeduje. Na osnovu ljudskog kapitala pokreće se cijeli jedan proces razvoja od

inovacija, tehnološkog progresa, novih proizvoda i dr. (Teixeira i Fortuna, 2011, str. 335). Obrazovana radna snaga dovodi do većih mogućnosti za istraživanje, razvoj i ekonomski rast u cjelini. Međutim, nije dovoljno posjedovati tu vrstu kapitala, potrebno je adekvatno upravljati njime kako bi se privreda razvijala i postizala konkurentna prednost.

4. POZICIJA BOSNE I HERCEGOVINE NA GLOBALNOM INDEKSU KONKURENTNOSTI

Brojne analize, istraživanja, studije, koje se bave konkurentnošću Bosne i Hercegovine, na žalost, govore o lošoj poziciji Bosne i Hercegovine, bez tendencija ka popravljaju takve situacije. Globalni indeks konkurentnosti pokazuje potencijal nacionalnih privreda da postignu prednost i stabilan privredni rast. Naravno, pravo stanje dobija se posmatranjem velikog broja faktora: institucije, makroekonomska stabilnost, zdravstvo i osnovno obrazovanje, visoko obrazovanje i obuka, efikasnost tržišta roba, efikasnost tržišta radne snage, razvijenost finansijskih tržišta, tehnološka spremnost, veličina tržišta, sofisticiranost poslovanja i inovacije. Ekonomski analitičari sve više analiziraju obrazovnu strukturu određene zemlje kao faktor razvoja i konkurentne pozicije na svjetskom tržištu. Ako se posmatra pozicija Bosne i Hercegovine prema svim faktorima u prethodnom periodu situacija je jasna, naša zemlja se nalazi na samom dnu ljestvice skoro po svim parametrima.

Tabela 1. Rang Bosne i Hercegovine po stubovima na Globalnom indeksu konkurentnosti

	2015-2016	2016-2017
Institucije	127	126
Infrastruktura	103	105
Makroekonomska stabilnost	98	76
Zdravlje i osnovno obrazovanje	48	50
Visoko obrazovanje i obuka	97	92
Efikasnost tržišta roba	129	129
Efikasnost tržišta radne snage	131	125
Razvijenost finansijskog tržišta	113	101
Tehnološka spremnost	79	76
Veličina tržišta	97	98
Inovativnost	125	115
Sofisticiranost poslovanja	115	125

Izvor: Worl Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2016-2017, The Global Competitiveness Report 2015-2016.

Ako se posmatraju najvažniji indikatori ili stubovi koji se uzimaju u obzir kada se određuje konkurentna pozicija određene zemlje razlozi niske konkurentnosti Bosne i Hercegovine mogu se naći skoro u svim indikatorima. Posebna pažnja pridaje se makroekonomskoj stabilnosti, obrazovanju i tržištu radne snage. Sticanje i održavanje konkurentnosti na velikom svjetskom tržištu jedno je od najaktuelnijih tema svih država. Pitanje, koji su to faktori koji utiču na postizanje konkurentnosti na globalnom nivou predstavlja pitanje kojim privrede i države preispituju svoj razvoj ali i razloge i načine za poboljšanje određenog segmenta svog funkcionisanja. Brojni su parametri uzimani u obzir i konkurentna pozicija se mjerila preko brojnih faktora, međutim nedovoljna pažnja se posvećivala ljudskim resursima, njihovom znanju, obrazovanju i značaju obrazovnog sistema kao bitnog faktora u određivanju konkurentne pozicije zemalja. U skladu sa tim ovaj rad se bavi obrazovnim sistemom Bosne i Hercegovine i njegovom ulogom u sticanju i održavanju konkurentne prednosti na globalnom tržištu. Glavni cilj ovog rada je ukazivanje na značaj obrazovnog sistema na razvoj cjelokupne privrede jedne države kao što je Bosna i Hercegovina. Izvještaj o globalnoj konkurentnosti za 2016-2017. godinu obuhvata 138 ekonomija od kojih prve pozicije pripadaju sljedećim zemljama: Švajcarska kao najkonkurentnija zemlja i to već osam godina zaredom, zatim Singapur, SAD, Holandija, Njemačka, Švedska, Velika Britanija, Japan i Hong Kong. Bosna i Hercegovine definitivno zauzima najnižu poziciju ako se posmatra uz zemlje iz regiona. Najbolja pozicija pripada Sloveniji.

Tabela 2. Pozicija Bosne i Hercegovine u odnosu zemlje iz okruženja prema prema Globalnom indeksu konkurentnosti

Zemlje	2015-2016	2016-2017
	Rang/140	Rang/138
Albanija	93	80
Bosna i Hercegovina	111	107
Hrvatska	77	74
Makedonija	60	68
Crna Gora	70	82
Slovenija	59	56
Srbija	94	90

Izvor: Worl Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2016-2017, 2015-2016.

Posmatrajući ovu tabelu vidi se da su neke zemlje spale na ljestvici konkurentnosti ali da su bez obzira na to ipak daleko ispred Bosne i Hercegovine.

Ako se u obzir uzme zdravstvo i osnovno obrazovanje Bosne i Hercegovine u odnosu na druge zemlje iz okruženja situacija za BiH nije toliko loša ali su to ipak oblasti za koje se može reći da su slabost BiH.

Tabela 3. Pozicija Bosne i Hercegovine na osnovu osnovnog obrazovanja i zdravstva u odnosu zemlje iz okruženja

Zemlje	2015-2016	2016-2017
	Rang/140	Rang/138
Albanija	52	33
Bosna i Hercegovina	48	50
Hrvatska	63	66
Makedonija	76	92
Crna Gora	33	60
Slovenija	15	16
Srbija	62	53

Izvor: Worl Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2016-2017, 2015-2016.

Osnovno obrazovanje i zdravstvo svrstavaju Bosnu i Hercegovinu na 50. mjesto na rang listi Globalnog indeksa konkurentnosti i odnosu na zemlje iz okruženja naša zemlja je u boljoj poziciji u odnosu na Hrvatsku, Makedoniju, Crnu Goru i Srbiju. To pokazuje da potencijal postoji i da bi sa svojim obrazovnim sistemom ova država mogla dosta toga postići ukoliko bi se kreirala adekvatna politika i primjenila mjere koje bi izvukle sav potencijal na površinu i unaprijedile i ostale oblasti poslovanja pa i cijelu privredu.

Tabela 4. Pozicija Bosne i Hercegovine na osnovu visokog obrazovanja i stručne obuke u odnosu zemlje iz okruženja

Zemlje	2015-2016	2016-2017
	Rang/140	Rang/138
Albanija	47	42
Bosna i Hercegovina	97	92
Hrvatska	51	49
Makedonija	46	76
Crna Gora	54	64
Slovenija	22	22
Srbija	71	69

Izvor: Worl Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2016-2017, 2015-2016.

Oblasti koje bi Bosnu i Hercegovinu trebale izdvojiti, ojačati, unaprijediti predstavljaju njenu najslabiju kariku. Da bi privreda ostvarila konkurentnu prednost potrebno je da konstantno razvija znanje, kreativnost i inovativnost ljudskog kapitala koji će kao takav doprinijeti razvoju cjelokupnog privrednog sistema. Stepenn investiranja u znanje predstavlja stepen razvoja određene zemlje, njene ekonomije. Često se kao

razlog loše konkurentske pozicije određene zemlje navodi njeno nedovoljno ulaganje u obrazovanje i razvoj ljudskog kapitala i zaposlenih. Kako bi privreda bila konkurentnija potrebno je sva znanja raspoloživa uspješno prikupiti, srediti i distribuirati.

Permanently učenje u stalno obrazovanje i usavršavanje zaposlenih jedan je od najefikasnijih načina za stvaranje konkurentske prednosti i predstavlja dominantnu strategiju za razvoj (Premović, Arsić i Premović, 2011).

Količina novog znanja se svakim danom sve više povećava zbog čega koncept permanentnog obrazovanja postaje koncept savremenog života. Neophodno je neprestano učiti, usavršavati se, bez obzira na to što se formalno školovanje završava u jednom dijelu života. Tada slijedi neformalno koje igra značajnu ulogu u savremenim uslovima poslovanja. U Bosni i Hercegovini na žalost stanje ne odgovara razvojnim potrebama. Naše društvo još uvijek nije našlo svoj put znanja, razvoj ljudskih resursa od predškolskog obrazovanja pa do univerziteta i usavršavanja poslije toga.

Tabela 5. Pozicija Bosne i Hercegovine na osnovu efikasnosti tržišta u odnosu zemlje iz okruženja

Zemlje	2015-2016	2016-2017
	Rang/140	Rang/138
Albanija	97	98
Bosna i Hercegovina	131	125
Hrvatska	105	100
Makedonija	84	95
Crna Gora	74	83
Slovenija	95	85
Srbija	118	106

Izvor: Worl Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2016-2017, 2015-2016.

Veza između razvoja ljudskih resursa kroz obrazovanje i ekonomskog razvoja se ostvaruje na tržištu rada. Znanje i vještine stečene u obrazovnom procesu trebaju biti iskorištene od strane firmi u stvaranju proizvoda i usluga tako da radnici budu plaćeni u skladu sa svojom produktivnošću. Bez ove veze ne može se očekivati napredak u ekonomiji. Fleksibilnost tržišta rada se ocjenjuje na osnovu: saradnje poslodavaca i zaposlenih, fleksibilnosti u određivanju zarada, prakse zapošljavanja i otpuštanja, troškova otpuštanja, obima i uticaja oporezivanja, efikasne upotrebe talenta (odnos zarade i produktivnosti), oslanjanje na profesionalno upravljanje preduzećem, odliv mozgova i učešće žena u radnoj snazi. Danas se veći povrat očekuje od investiranja u ljudski kapital nego u bilo koji drugi kapital. Naravno znanje nije dovoljan faktor razvoja, radnik mora

biti motivisan, kreativan, zadovoljan. Za dugoročno održivi razvoj važno je povećanje intelektualnog kapitala, trajno unapređenje saradnje između naučnih i obrazovnih institucija i privrede, neprekidno istraživanje međunarodnog tržišta kako bi se išlo u korak sa njim, i zadovoljile potrebe, želje i očekivanja globalnih potrošača. Potrebno je neprestano povećavati kolektivno znanje, kvalitet obrazovnog sistema, uključivanje u međunarodne ekspertne mreže, razvijena informaciona tehnologij i visoka stopa zaposlenosti stanovništva.

Dugoročno, održivi razvoj cijele jedne države nije moguće bez ulaganja u obrazovanje, istraživanje i razvoj, inovacije i povećanje intelektualog vlasništva (patenti, licence...).

Danas se pod konkurentnošću određene zemlje posmatra ne samo značajna uloga u proizvodnji i plasiranju robe na svjetskom tržištu, nego veći životni standard građana mjeren različitim pokazateljima. Na osnovu veoma niskog životnog standard građana Bosne i Hercegovine vidi se zaostajanje u odnosu na druge zemlje posebno na konkurentskoj ljestvici. Veliko ograničenje po pitanju konkurentske pozicije prouzrokovano je nedostatkom kadrova, odgovarajućih kvalifikacija, novih tehnologija, inovacija, zbog čega se smatra da Bosna i Hercegovina prije svega treba rješavati sva ove slabe tačke pa sve ostalo. Prilagođavanje obrazovnog sistema potrebama razvoja Bosne i Hercegovine kao primarni cilj. Sve zemlje koje su postigle napredak na ljestvici konkurentskih prednosti postigle su to zahvaljujući napretku u obrazovanju. Velika nezaposlenost je također problem (Jakovljević i Klincov Vujaković, 2017, str. 59).

Visoka stopa nezaposlenosti jedan je od najvećih problema sa kojima se suočava Bosna i Hercegovina. Na tržištu postoji jaz između znanja i vještina radne snage sa jedne strane i potreba tržišta sa druge strane. Problem je u sistemu stručnog obrazovanja i osposobljavanja koji ne osigurava kadrove prema potrebama tržišta kao i u još uvijek nedovoljnim mogućnostima za obrazovanje i prekvalifikacije kao i nedovoljno razvijenom konceptu cjeloživotnog učenja. Neuskađene su politike obrazovanja i zapošljavanja (Lajšić i Janjetović, 2014, str. 238).

Umjesto kreiranja dinamičnog tržišta rada sa intenzivnim otvaranjem radnih mjesta, pokretanja proizvodnje, otvaranja novih radnih mjesta kod nas je na snazi proces otpuštanja, demotivacije radnika nedovoljnim primanjima, lošim uslovima za rad. Stopa nezaposlenosti je jedna od najvećih u Evropi što predstavlja jedan od najvećih ekonomskih i socijalnih problema.

Dugotrajna nezaposlenost, mladih, visokoobrazovanih ljudi, ima za posljedicu „zstarijevanja“ njihovog znanja a sa druge strane ili nemaju mogućnosti ili gube motiv za daljim usavršavanjem. Nezaposlenost mladih posebno ugrožava konkurentnost Bosne i Hercegovine. Još jedan veliki problem je odliv mozgova, velike migracije mladih stručnih kadrova, male plate, nesigurnost, nemogućnost napredovanja u karijeri u struci.

Velika je neusklađenost ponude i tražnje radne snage. Nedovoljna i zastarjela znanja zaposlenih i nezaposlenih posebno, velika eksploatacija radne snage, loš odnos prema zaposlenima. Zaposleni se smatraju zamjenljivim resursom bez velikih ulaganja u njih (Vemić Đurković i Zdjelarić, 2013, str. 75).

5. OBRAZOVNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE – STANJE I PERSPEKTIVE

Intelektualni kapital ima sve veći značaj u razvoju modernog društva. Ljudski kapital predstavlja obrazovno, kreativno, motivisano radno stanovništvo koje svoje znanje, kompetencije, vještine i iskustvo uspješno primjenjuje u privrednoj praksi, stvarajući vrijednost za preduzeća, nacionalnu ekonomiju i društvo u cjelini. Ključni je resurs razvoja ekonomije u vremenu u kojem živimo.

Dokaz izuzetnog značaja znanja u savremenim uslovima poslovanja jesu države koje su sa siromašnim prirodnim bogatstvom ali sa visokim stepenom obrazovanja stanovništva postigle izuzetne pozicije na konkurentnoj ljestvici. Tako da je obrazovna struktura opšti pokazatelj stepena privrednog razvoja. Često se kaže da je obrazovanje najveća i najkorisnija industrija svijeta a za bolju poziciju određene zemlje potreban je obrazovan, inovativan i ekspeditivan ljudski resurs (Jovičić i Mirković, 2016, str. 68).

Države u kojima investicije u znanje raste brže od investiranja u fizički kapital predstavljaju zemlje koje zauzimaju visoke pozicije na konkurentskoj listi (SAD, Francuska i skandinavske zemlje). Ekonomija je oduvijek bila zasnovana na znanju ali nikada kao sada znanje igra presudnu ulogu u svim ekonomskim aktivnostima i društvu uopšte. Ekonomija znanja sastavni je dio savremenog poslovanja i sama stvara nova pravila (Drašković, Jovović i Drašković, 2013, str. 17).

Države koje najviše ulažu u znanje i najbolje upravljaju intelektualnim kapitalom imaju najkonkurentnije privrede. Najveći indeks konkurentnosti odražava ulaganje u ljudski kapital,

istraživanje i razvoj. Takve zemlje imaju izuzetno visok udio visokoobrazovanih u ukupnoj populaciji, kvalitet obrazovanja je na visokom nivou, kvalitet institucija takođe.

Tako da se može zaključiti da razvijenost, napredak i konkurentna pozicija određene zemlje zavisi od toga koliko je razvijena privreda zasnovana na znanju jer takvo društvo pruža mogućnosti za suočavanje sa globalnim okruženjem. Znanje je danas pokretačka snaga razvoja svakog društva čiji je osnovni smisao povećanje blagostanja njenih građana. Države koje najviše ulažu u znanje imaju visok stepen blagostanja, samo je potrebno djelotvorno upravljati znanjem (Sundać i Babić, 2015, str. 118).

Povećanje privrednog razvoja, i poboljšanje konkurentne pozicije problem je kojim se bave savremene države. Kako bi to postigle države su u neprestanoj potrazi za najefikasnijim načinom, strategijom i politikom koja bi ih dovela na željeno mjesto. Svakim danom sve je jasnije da ljudski resursi, intelektualni kapital, neprestano obrazovanje, usavršavanje su ključni faktor privrednog razvoja. Na žalost Bosna i Hercegovina još uvijek nije shvatila vrijednost intelektualnog kapitala za razvoj nacionalne privrede i konkurentne prednosti.

Loša pozicija naše zemlje ne odnosi se samo na formalno obrazovanje već i na neformalno obrazovanje koje može stvoriti značajne konkurentne prednosti. To podrazumjeva i kontinuiran proces usavršavanja zaposlenih i prilagođavanja savremenim uslovima poslovanja. Znanje stečeno u školi, na fakultetu nije dovoljno, potrebno je neprestano učiti, usavršavati se. Koliko će određeno preduzeće pa i privreda biti napredna i konkurentna zavisi od pristupa razvoju znanja i brzini implementacije znanja u praksi. Činjenica je da je to jedna od najvažnijih investicija koja može da se vrati u vrlo brzom roku i sa ogromnim pozitivnim rezultatima.

Okruženje u kojem se posluje u savremenim uslovima poslovanja svakim danom biva sve turbulentnije, promjenljivije i modeli na osnovu kojih se gradila konkurentna prednost bivaju znatno izmjenjeni.

U uslovima razvoja nove tehnologije, bolje komunikacije, razmjene informacija privrede moraju biti sve fleksibilnije, spremnije da odgovore na promjenljivo okruženje u kratkom roku ukoliko žele da postignu značajne konkurentne prednosti. Razvoj svakim danom sve više zavisi od ljudskog znanja, i ljudskog faktora a sve manje od materijalnih i drugih resursa.

Prema rezultatima istraživanja Privredne komore BiH većina preduzeća u Bosni i Hercegovini nema u svom finansijskom planu predviđena sredstva za dodatno obrazovanje i obuku zaposlenih. Čak i ona preduzeća koja su to predvidjela nisu sprovela ili su rezultati bili poražavajući.

Prosječan broj dana utrošenih na dodatno obrazovanje i obuku u preduzećima je od 5-10 dana, većina obuke se realizuje u toku radnog vremena i uglavnom se obuka odnosi na rukovodeće funkcije. Većina organizacija nema razvijenu metodologiju za utvrđivanje potreba za obukama i procjenu efekata sprovedenih obuka. Veliki broj preduzeća je čak ukidao sve vrste obuke kako bi smanjili dodatne troškove, putovanja, kotizacije, angažovanja eksternih organizacija za obuku.

Očigledno je, ne samo iz istraživanja već i iz pozicije Bosne i Hercegovine na konkurentskoj ljestvici da preduzeća nisu shvatila značaj ulaganja u usavršavanje zaposlenih koji bi se na taj način bolje angažovali i ostvarili bolje rezultate poslovanja.

Obrazovni nivo i kompetencije ljudi od presudnog su značaja za razvoj privrede Bosne i Hercegovine. Ulagati u znanje, obrazovanje utiču na zaposlenost, mobilnost ljudi, inovativnost. Ekonomija zasnovana na znanju podrazumjeva kontinuiran proces promjena na svim nivoima života i poslovanja. To podrazumljeva: razvoj sistema doživotnog učenja, promociju znanja, transfer znanja, ubrzani razvoj i primjenu informacione tehnologije, bržu realizaciju inovativnih ideja, kvalitetnije zapošljavanje, razvoj i nagrađivanje.

Kako bi poboljšali trenutnu situaciju u Bosni i Hercegovini potrebno je prije svega razumjeti snage i slabosti sa kojima se suočavamo kao i snage i slabosti konkurenata i potencijalnih konkurenata. Potrebno je identifikovati problem sa kojima se suočavamo i razviti strategiju za rješavanje problema kao i identifikovati oblasti na koje treba usmjeriti buduće investicije. Stavaranje konkurentnije privrede zahtijeva kreiranje brojnih politika od kojih posebno mjesto zauzima politika obrazovanja.

Brojna istraživanja pokazuju da postoji korelacija između razvoja visokog obrazovanja i ekonomskog razvoja. Sposobnost društva da proizvodi, prilagođava, koristi znanje od ključne je važnosti za ekonomski rast i unapređenje životnog standarda. Znanje postaje najvažniji faktor ekonomskog rasta.

Veliki značaj obrazovnog sistema se mora uzeti u obzir i strategija razvoja privrede mora biti zasnovana na strategiji razvoja ove politike. Jasno je da obrazovanje utiče na sve sfere života i da

nedovoljno obrazovana radna snaga kao što je u Bosni i Hercegovini dovodi do lošeg položaja u svim sferama života i rada. Ulaganje u ljudski kapital treba biti cilj broj jedan za kreatore ekonomske politike u Bosni i Hercegovini.

Naša država mora biti sposobna da privuče ali i zadrži talente, da ulaže u ljudski kapital i da prati razvoj. Permanentno usavršavanje zaposlenih treba biti razvijeno kako bi se povećao kvalitet radne snage i njena produktivnost.

Potrebno je promijeniti odnos koji poslodavci imaju prema zaposlenom smatrajući ih kao lako zamjenljiv resurs. Zaposlene treba posmatrati kao potencijal za razvoj poslovanja preduzeća moraju da se restrukturiraju i da se suoče sa zahtjevima savremenog tržišta (inovacije, jačanje ljudskog kapitala, prepoznati značaj ulaganja u znanje jer je opstanak u globalnoje ekonomiji određen kvalitetom ovog resursa, za razliku od drugih resursa koji se troše nestaju ovaj resurs je neiscrpan). Mogućnost Bosne i Hercegovine da bude konkurentna zavisi od mogućnosti da poveća kvalitet znanja i obrazovanja.

ZAKLJUČAK

Savremeni uslovi poslovanja, napredak u svim sferama, globalizacija, drastično mijenjaju faktore koji doprinose rastu i razvoju jedne privrede. Kapital i radna snaga bivaju zamijenjeni i izvor vrijednosti danas predstavlja znanje i obrazovanje. Neprestano ulaganje u ljudske resurse i njihovo obrazovanje, usavršavanje i razvoj predstavlja glavni adut za rast i razvoj određene privrede. Konkurentne pozicije koje zemlje zauzimaju na globalnom tržištu određene su njihovim obrazovnim sistemom i kvalitetom kadra koji posjeduju. Danas se pod konkurentnošću određene zemlje posmatra ne samo značajna uloga u proizvodnji i plasiranju robe na svjetskom tržištu, nego veći životni standard građana mjeren različitim pokazateljima.

Na osnovu veoma niskog životnog standarda građana Bosne i Hercegovine vidi se njeno zaostajanje u odnosu na druge zemlje posebno na konkurentskoj ljestvici. Veliko ograničenje po pitanju konkurentne pozicije prouzrokovano je nedostatkom kadrova, odgovarajućih kvalifikacija, novih tehnologija, inovacija, zbog čega se smatra da Bosna i Hercegovina prije svega treba rješavati sva ove slabe tačke pa sve ostalo. Treba poći od prilagođavanja obrazovnog sistema potrebama razvoja Bosne i Hercegovine. Sve zemlje koje su postigle napredak na ljestvici konkurentskih prednosti postigle su to zahvaljujući napretku u obrazovanju.

Kao rezultat lošeg obrazovnog sistema nezaposlenost u Bosni i Hercegovini je takođe veliki problem. Prepoznavanje znanja kao najvažnijeg resursa razvoja društva Bosne i Hercegovine bi mogla znatno unaprijediti stanje svoje privrede.

Za to je potrebno prije svega riješiti se najvažnijih problema kao što su: velika stopa nezaposlenosti, mali udio žena u radnoj snazi, slaba pokretljivost radne snage, suficit u pojedinim zanimanjima dok u drugim postoji izražena tražnja, nekvalitetna radna snaga, nedovoljna povezanost obrazovnog sistema sa tržištem rada i dr.

Tek kada se pokrene ovaj proces rješavanja ovih velikih problema može se pomišljati na napredak i razvoj Bosne i Hercegovine u svim segmentima.

LITERATURA

- [1] Atkinson D., R, Ezell J.S. (2014). *Ekonomika inovacija; utrka za globalnu prednost*, Neum, str. 137.
- [2] Drašković, V., Jovović, R., Drašković, M. (2013). *Zavisnost paradigmatičnosti "Ekonomije znanja" od nivoa institucionalne i ekonomske razvijenosti*, Economics & Economy.
- [3] Garavan, T.N., Morley, M., Gunnigle, P., and Collins, E. (2001). *Human Capital Accumulation: The Role of Human Resource Development. Journal of European Industrial Training*.
- [4] Jakovljević, S., Klincov Vujaković, T. (2017). *Analiza konkurentnosti Bosne i Hercegovine u kontekstu pristupnih procesa EU*, FBIM Transactions, Br. 1.
- [5] Jovanović – Kranjec, M., Luković, M. *Ulaganje u obrazovanje kao jedan od faktora konkurentnosti Republike Srbije, Unapređenje konkurentnosti privrede Srbije*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
- [6] Jovičić, M., Mirković, M. (2016). *Inovacije i konkurentnost na globalnom nivou*, Novi Ekonomist, Bijeljina.
- [7] Lajšić, H., Janjetović, M., Janjetović, R. (2014). *Obrazovanje kao ključna determinanta razvoja i smanjenja nezaposlenosti*, Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije, Banja Luka.
- [8] Milutinović, I. S., Milićević, S., Podovac, M. (2013). *Ekonomija znanja kao faktor konkurentnosti Srbije*, Poslovna ekonomija, Sremska Kamenica.
- [9] Premović, J., Arsić, L.J., Premović, T. (2011). *Društvo znanja i ekonomija zasnovana na znanju, tehnologija, informatikai obrazovanje za društvo učenja i znanja*, 6 Međunarodni Simpozijum, Tehnički fakultet Čačak.
- [10] Sundać, D., Babić, M. (2015). *Intelektualni kapital u funkciji razvoja nacionalnog gospodarstva*, Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama, Zbornik radova.
- [11] Teixeira, A.A.C. and Fortuna, N. (2011). *Human capital, R&D, trade, and long-run productivity. Testing the technological absorption hypothesis for the Portuguese economy*, Research Policy.
- [12] Van Leeuwen, B., and Foldvari, P. (2008). *Human Capital and Economic Growth in Asia 1890–2000: A Time-series Analysis*. Asian Economic Journal.
- [13] Vemić Đurković, J., Zdjelarić, P. (2013). *Ekonomija znanja kao faktor konkurentnosti Srbije*, Poslovna ekonomija, Sremska Kamenica